

14. Разуваев Н. В. Источник права: классическая и постклассические парадигмы методології [Текст] : монографія / Н. В. Разуваев, А. Э. Черноков, И. Л. Честнов [под общ. ред. И. Л. Чеснова]. – СПб., 2011. – 172 с.
15. Родионова О. М. Источники гражданского права России: история и современность [Текст]: монографія / Ольга Михайловна Родионова. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2009. – 184 с.
16. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: [Текст] : підручник / Зорислава Василівна Ромовська. – Видання друге, доповнене. – К. : Алерта, КНТ; ЦУЛ, 2009. – 594 с.
17. Семякин М. Н. Источники российского гражданского права: проблемы теории и практики [Текст] : монографія / Михаил Николаевич Семякин. – М. : «Юрлитинформ», 2010. – 352 с.
18. Синайський В. И. Русское гражданское право [Текст] : учебник / Василий Иванович Синайский. – М. : Статут, 2002. – 638 с. (Классика российской цивилистики).
19. Сперанский М. М. Руководство к познанию законов [Текст] : монографія / Михаил Михайлович Сперанский. – СПб. : Наука, 2002. – 680 с. (Серия «Русская государственная мысль»).
20. Храмов Д. В. Нетрадиционные источники российского частного права: общетеоретический аспект [Текст] : монографія / Дмитрий Владимирович Храмов. [под научн. ред. А. В. Малько]. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.
21. Цивільне право України. [Текст] : підручник в 2-х т. / Бервено С. М., Васильєва А. В., Галянтич М. К. [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецовой, Р. А. Майданника. – 3-те вид., переоб. і допов. – К. : Юрінком-Інтер, 2010. – 976 с.
22. Цивільне право України [Текст] : підручник : у 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Т. І. Бетова [та ін.] ; за ред. В. І. Борисовой, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
23. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Вступительная статья Е. А. Суханова [Текст] : учебник / Габриель Феликсович Шершеневич. – М. : Спарк, 1995. – 556 с.

УДК 347.122

ПОНЯТТЯ ОХОРОНИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

CONCEPT OF PROTECTION OF CIVIL RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS IN THE CIVIL RIGHTS

Желіховська Ю.В.,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
приватний нотаріус

У статті досліджено поняття охорони та поняття захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. Визначено систему гарантій прав і свобод людини та основні її складові, а також види гарантій. Проаналізовано поняття правового захисту порівняно з правовою охороною, а також розглянуто ряд думок науковців з даного питання.

Ключові слова: охорона, захист, дослідження, імплементація міжнародних стандартів, система гарантій, спеціальні (юридичні) гарантії, міри відповідальності, міра захисту, санкції, відповідальність.

Исследованы понятия охраны и защиты прав и охраняемых законом интересов физических и юридических лиц. Определена система гарантий прав и свобод человека и основные ее составляющие, а также виды гарантий. Проанализированы понятия правовой защиты по сравнению с правовой охраной, а также рассмотрен ряд мнений ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: охрана, защита, исследования, имплементация международных стандартов, система гарантий, специальные (юридические) гарантии, меры ответственности, санкции, ответственность.

The concept of security and protection of rights and lawful interests of individuals and entities. The system of guarantees of rights and freedoms of its main components, as well as the types of guarantees. Analyzed the concept of legal security in compared of legal protection, but also considered a number of opinions of scientists on this issue.

Key words: protection, research, analysis, implementation international standards, System safeguards, special (legal) guarantees, degree of responsibility, measure of protection, sanctions, responsibility.

Після прийняття Конституції України – основного закону держави відбулась переорієнтація суспільних відносин на охорону і захист прав та інтересів громадян, побудову демократичної, правової держави, що зумовлює необхідність дослідження та аналізу на науковому рівні сучасного стану забезпечення охорони, захисту прав та інтересів [1, с. 3].

На теренах становлення Української державності особливій увазі заслуговує питання розвитку, охорони прав та свобод людини і громадянина. Питання прав людини і громадянина стає надзвичайно актуальними на фоні суспільних перетворень, які сьогодні відбуваються в Україні. З набуттям нашою державою незалежності Україна почала розбудовуватися як демократична правова держава, зорієнтована на побудову громадянського суспільства, в центрі якого є людина, а охорона та захист її законних прав і інтересів – найпріоритетніший напрямок державної діяльності [1, с. 3].

Забезпечення основних конституційних прав і свобод людини в Україні характеризується активізацією

правозахисної діяльності у національних та міжнародних інституціях і імплементацією міжнародних стандартів у національне законодавство та юридичну практику.

Непорушність прав та охоронюваних законом інтересів є необхідною умовою правопорядку та стабільності в державі. Відповідно до основного Закону нашої держави «людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю» [2, с. 18]. Правозастосовча діяльність органів цивільної юрисдикції, яка направлена на захист і охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб потребує постійного вдосконалення [3, с. 3].

На будь-якому історичному етапі перед суспільством постає завдання охорони та захисту особистих та майнових прав осіб, які в силу певних причин не можуть самостійно здійснювати свої суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки.

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина на думку деяких науковців може включати три елементи (напрямки) державної діяльності:

1. Створення умов для реалізації прав і свобод людини.
2. Охорона прав і свобод людини – шляхом проведення профілактики їх порушень.
3. Захист прав і свобод людини – шляхом відновлення порушеного права.

Поняття «охорона» у термінологічних словосполученнях вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності. Головною особливістю вживання цього терміна у Конституції України є те, що здебільшого він застосовується у змісті подібному до терміна «захист» (Ст.ст. 8, 10, 13, 17, 24, 25, 32, 35, 36, 42, 44 Конституції України), [2, с. 808] термін «охорона» згадується лише в статтях 14 (державна охорона землі), ст. 49 (охорона здоров'я), ст. 51 (державна охорона сім'ї, дитинства, материнства і батьківства), ст. 116 (охорона природи), ст. 138 (охорона курортів, охорона і використання пам'яток історії, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки), Конституції України [2, с. 808], як обов'язок держави та інших зобов'язаних суб'єктів до дій із забезпечення прав і свобод людини. Термін «охорона» вживається у назвах законів у наступних словосполученнях: охорона прав на знаки для товарів і послуг [4]; охорона прав на промислові зразки [5]; охорона праці [6]; охорона навколишнього природного середовища [7]; тощо.

Гарантії основних прав і свобод людини й громадянина становлять собою систему норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують у сукупності охорони прав та свобод і законних інтересів особи.

Система гарантій прав і свобод людини включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод [8]. Система гарантій – це умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи.

Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій. Це, по-перше, загальні гарантії, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин й перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від порушень. По-друге, це спеціальні (юридичні) гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права [8].

Спеціально-юридичний та мовний способи тлумачення змісту наведених юридичних конструкцій у текстах нормативно-правових актів дає підставу для висновку, що терміни «охорона» і «захист» вживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття.

Тлумачний словник В. І. Даля визначає поняття «захисту», як «всякая вещь, предмет, скрывающий, охраняющий, ограждающий кого или что; оборона, охрана...» [3, с. 10].

Словник російської мови С. І. Ожегова під поняттям «охороняти» визначає такі дії, як «охранять, стеречь», а під поняттям «защищать охраняя, оградить от посягательств, от враждебных действий, от опасности...» [3, с. 10].

У свою чергу, Т. Є. Абова відмічає, що в одних випадках «захист» розуміють, як систему правового регулювання, що містить в собі гарантії належної реалізації прав і обов'язків, в інших випадках – її обмежують лише діяльністю щодо застосування примусових засобів, в третій – притиставляють міри захисту і міри відповідальності, при цьому автори не приділяють уваги розмежуванню цих

загалом схожих понять. При цьому, на її думку, захист є більш дієвим [9, с. 335].

На думку С. Сабікснова, захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів (в широкому розумінні) – це здійснювана у визначеному законом порядку правозастосовча діяльність органів держави, обумовлена порушенням або оскарженням суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів громадян, юридичних осіб, мета якої полягає у відновленні прав і інтересів [10]. На нашу думку, відмінними ознаками даного визначення є вказівка на факт порушення чи оспорення права чи охоронюваного законом інтересу.

Деякі автори розуміють під охороною регламентовану діяльність суб'єктів права, яка направлена на попередження правопорушення [11, с. 19]. Таким чином, характерною ознакою охорони права є попередження порушення прав від посягань на них.

У науковій літературі розглядаються поняття правового захисту порівняно з правовою охороною. Це питання було й залишається дискусійним.

На думку деяких авторів, немає потреби розрізняти ці поняття; інші вважають за доцільне віднести термін «охорона» лише до заходів, що їх застосовують до порушеного права, а термін «захист» вживати щодо заходів, які застосовуються вже після правопорушення [10].

О. С. Іоффе розглядав охорону в широкому та вузькому значенні, розуміючи за нею ні що інше, як захист відносин власності у випадку їх порушення [12, с. 472-473].

С. М. Корнєєв під категорією цивільно-правової охорони розуміє систему заходів, які призначені для того щоб не допустити порушення прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, а щодо захисту, то дана категорія вступає в дію лише при порушенні прав і інтересів [13, с. 615].

На думку Т. І. Ілларіонової, «мера охраны есть предусмотренный нормой конкретный вариант поведения управомоченных лиц (компетентных органов) по пресечению правонарушений, восстановлению нарушенного интереса либо иной его защите и активному имущественному воздействию на нарушителя» [14, с. 9]. У свою чергу, під захистом розуміє «отраслевой вид реакции на факт нарушения права (столкновения интересов), состоящий в удовлетворении притязания одного (или нескольких) субъекта с учетом факторов приоритета его прав приемами пресекающего, охранительно-обеспечительного, восстановительного или эквивалентно компенсационного характера» [15, с. 86].

А. П. Сергєєв вважає, що «к правовым мерам охраны относятся все меры, с помощью которых обеспечивается как развитие гражданских правоотношений в их нормальном, ненарушенном состоянии... так и восстановление нарушенных или оспоренных прав и интересов» [16, с. 335].

Охорону у вузькому розумінні цього терміна він тлумачить як захист цивільних прав, який «направленный на восстановление или признание гражданских прав и защиту интересов при их нарушении или оспаривании» [16, с. 335].

О. Ф. Скакун переконана, що охорона кожного права існує постійно і має на меті забезпечити дію права. Вона передбачає превенцію, тобто недопущення протиправних дій. Охорона прав і свобод – стан правомірної їх реалізації під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання. Необхідність звернення до захисту прав з'являється лише при перешкоді їх здійсненню, або порушенні, або погрозі порушення. Захист може здійснюватися шляхом втручання органів держави в процес реалізації прав і свобод як охоронна реакція на об'єктивний чинник відхилення від правопорядку, виражатися в санкції, відповідальності [17, с. 189].

Л. О. Красавчикова вважає, що охорона особистого життя за своєю структурою поділяється на три ланки: регулятивну, забезпечувальну та захисну. Захист у даному випадку розглядається як окремий вид охорони і використовується у разі наявного правопорушення. Охорона

є видом щодо категорії правового регулювання у цілому. Заходи захисту та відповідальності становлять суть захисної ланки [10].

Як зазначають М. І. Бару та О. А. Пушкін, необхідність захисту цивільних прав виникає, коли вони порушуються або оспорується зобов'язаними особами в цивільних правовідносинах – охорона існує завжди [18, с. 10].

П. М. Рабінович зводить право на захист до можливості звернутись за захистом лише до органів держави. З цим не можна погодитися, тим більше, що така позиція критикувалась ще В. П. Грибановим. [19, с.64]

Зауважимо, що ще В. П. Грибанов звертав увагу на те, що наряд чи правильно зводити зміст права на захист в матеріально-правовому сенсі лише до можливості звернутися з вимогою захисту права до відповідних державних або громадських органів. Право на захист в його матеріально-правовому значенні, тобто як одна з правомочностей самого суб'єктивного цивільного права, являє собою можливість припинення у відношенні правопорушника заходів примусового впливу [20, с. 106]. Він включає до змісту права на захист:

- можливість управомоченої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати належне йому право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав);

- можливість застосування безпосередньо самою управомоченою особою юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника;

- можливість управомоченої особи звернутися до компетентних або громадських організацій з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки [20, с. 107-108].

Досить поширеною у юридичній літературі є інша позиція, згідно з якою, правовий захист охоплює всю систему правових засобів, спрямованих на забезпечення та здійснення відповідних цивільних прав. Один з виразників даної позиції Г. М. Стоякін зазначив, що правовий захист включає в себе: видання норм, які встановлюють права та обов'язки, визначають порядок їх здійснення та захисту і загрожують застосуванням санкцій; діяльність суб'єктів зі здійснення своїх прав та захисту суб'єктивних прав; попереджувальну діяльність державних та громадських організацій та діяльність з реалізації правових санкцій [21, с. 34]. У даному разі автор дав широке тлумачення правового захисту.

Представники іншої позиції пропонують розглядати правовий захист як систему юридичних норм, спрямованих на попередження правопорушень та усунення їх наслідків [22, с. 412]. За такого підходу правовий захист фактично ототожнюється з правовим інститутом, норми якого забезпечують реалізацію захисних функцій щодо існування та здійснення відповідних прав.

Висновки. Завершуючи огляд юридичної дискусії з приводу цього питання, на нашу думку – правова охорона є більш широким поняттям порівняно з правовим захистом. В основі правової охорони визначальними є принципи забезпечення непорушності та здійснення цивільних прав, у тому числі й права власності, та заходи, спрямовані на попередження порушень цих прав [23, с. 130].

У той же час захисні норми спрямовані насамперед на відновлення порушеного права та усунення перешкод у його здійсненні шляхом вчинення відповідних дій. У нормотворчій діяльності досить часто застосовуються поняття «охорона» і «захист» без чіткого розмежування їх і без додержання при застосуванні їх у законодавчих актах певних однакових критеріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення / Міністерство юстиції України. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 3.
2. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Аверьянов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. – Харків : Видавництво «Право» ; К. : Концерн «Видавничий Дім»Ін Юре», 2003.
3. Нотаріальна форма захисти и охраны права и законного интереса [Электронный ресурс] : дис. ... канд.юрид. наук : 12.00.15. – М. : РГБ, 2007. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
4. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» ВВР № 32, 1999.
5. Закон України « Про охорону прав на промислові зразки» ВВР № 7, 1994.
6. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» Відомості ВРУ № 7, 1994.
7. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості ВРУ № 41, 1991.
8. Опорний конспект лекцій «Конституційне право України» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/33/1471.html>.
9. Гражданское право : учебник. Ч. 1. Изд.2-е Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1996. – С. 335.
10. Поняття захисту особистих немайнових прав. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/065.php.
11. Абова Т. Е. Защита хозяйственных прав предприятий и производственных объединений : автореф. дис. ... док. юр. наук. – М., 1985. – С. 19.
12. Иоффе О. С. Советское гражданское право. – М., 1967. – С. 472–473.
13. Корнеев С. М. Обязательства из причинения вреда // Гражданское право : учебник. В 4 т. / Отв. за ред. Е. А.Суханов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. –С. 615.
14. Илларионова Т. И. Указ. Соч. – С. 9.
15. Илларионова Т. И. Система гражданско-правовых охранительных мер : дис. д. ю. н. – Свердловск, 1985. – С. 86.
16. Сергеев А. П. Защита гражданских прав // Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / Отв. ред. А. П. Сергеев. Ю. К. Толстой. – М. : Проспект, 2004. С. 335.
17. Скакун О. Ф. теорія держави і права : підручник / Пер.з рос. – Харків : Консул, 2001. – 189 с.
18. Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних прав : дис. роб., 2004. – С. 10.
19. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. – К., 1994. – С. 64.
20. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М. : СТАТУТ, 2001. – С. 106.
21. Стоякин Г. М. Понятие защиты гражданских прав // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. – Свердловск, 1973. – С. 34.
22. Малеин Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М., 1983. – С. 222; Гражданское право. – М., 1969. – С. 412.
23. Власник і право власності. – К., 1994. – С. 130.